

Monika Nowakowska

Uniwersytet Warszawski

m.nowakowska@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0893-3502

WALENTEGO SKOROCHODA MAJEWSKIEGO ZMAGANIA Z SANSKRYCKĄ TERMINOLOGIĄ GRAMATYCZNĄ

1. WALENTY SKOROCHÓD MAJEWSKI

Przedmiotem niniejszych analiz są dwie (a właściwie trzy, patrz niżej) prace jednego autora, Walentego Skorochocha Majewskiego (1764–1835), niezwykle malowniczej postaci, powstańca kościuszkowskiego, zasłużonego archiwisty, entuzjasty wiedzy i poszukiwacza korzeni słowiańskości¹. Majewski był człowiekiem o otwartym i żywym umyśle, jak można wnioskować z jego zachowanej twórczości, pasjonatem nauk, zwłaszcza historycznych, obdarzonym łatwością przyswajania sobie nowych języków, często silnie zdeterminowanym samoukiem i odważnym pionierem na nowych polach ludzkiej wiedzy otwierających się na jego oczach. Dowodzi tego wszystkiego chociażby to, jak szybko i z jaką pasją odpowiedział na zachodzący dokładnie za jego życia przełom naukowy w Europie, a mianowicie na pojawienie się w szerszym obiegu pod koniec XVIII i na początku XIX wieku pierwszych opisów gramatyki języka sanskryckiego². Dla Europejczyków sanskryt stał się wówczas obiektem intensywnego zainteresowania przede wszystkim ze względu na jego zauważalne podobieństwo leksykalne i strukturalne z językami europejskimi, zwłaszcza greką i łaciną, ale i językami nowożytnymi.

¹ Postać i działalność Majewskiego cieszą się w ostatnim czasie wzmocnionym zainteresowaniem. Podstawowe informacje o jego życiu i dokonaniach zob. przede wszystkim Wielińska-Soltwedel 2007, a także: Podolak 2012; Kuczkiewicz-Fraś 2018. W kontekście relacji Majewskiego z bratem jego matki, Wincentym Skrzetuskim, jego mentorem i pierwszym nauczycielem francuskiego, zob. stosowne fragmenty Organiściak 2016: 20, 43, 60–61.

² Wprowadzające informacje zob. Milewska 2019, chociaż jest to opracowanie niekoniecznie aktualne (nie uwzględnia np. zupełnie Van Hal, Vielle 2013) i z zastrzeżeniami miarodajne. Cenną listę chronologiczną najstarszych prac europejskich opisujących gramatykę sanskrytu przynosi tacińskie opracowanie Gildemeister 1847 (zob. niżej). Niechronologiczny spis zawiera też publikacja w języku niemieckim F. von Adelunga (1830). Ogólnie o europejskim zainteresowaniu językami orientalnymi w kontekście chrześcijańskiej aktywności misyjnej i wtórnym dopiero skupieniu uwagi misjonarzy na sanskrycie, zob. Van Hal, Vielle 2013, s. 1–2.

Początek językoznawczych badań porównawczych i zapowiedź możliwości studiów nad językami świata mocno pobudziły wyobraźnię badawczą Majewskiego, zafascynowanego osobiście dociekaniem nad źródłami Słowian i ich kultury³.

Falę opracowań i opisów gramatyki sanskrytu w Europie zainicjowała publikacja z 1790 roku zatytułowana *Sidharubam seu grammatica Samscredamica...*⁴, której autorem był austriacki karmelita chorwackiego pochodzenia Fr. Paulino a Sancto Bartholomaeo. Nie była to pierwsza próba opisu sanskrytu w języku europejskim, a ściślej w łacinie, o czym dzisiaj wiemy⁵, ale została wydana drukiem jako pierwsza: wcześniejsze opracowania przetrwały do naszych czasów w rękopisach i zostały opublikowane dopiero w XX i XXI wieku. Ze słów Majewskiego⁶ możemy wnioskować, że zacznem jego studiów były dwa tomy *Asiatic Researches...*⁷, opublikowane w przekładzie francuskim jako *Recherches Asiatiques...* (Jones et al. 1805), potem Majewski sięgnął po dzieło Paulinusa, tom pierwszy pracy Adelunga *Mithridates...* (1806)⁸, wykład inaugurujący Chézy'ego (1815) oraz gramatykę sanskrytu Careya (1806). Lektury te, przekładane fragmentami na polski, stały się podłożem odczytów Majewskiego dla Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (działającego w latach 1800–1832; od 1812 r. nazywanego Towarzystwem Królewskim Warszawskim Przyjaciół Nauk⁹), które trafiły następnie do wydanej przez niego własnym sumptem publikacji z 1816 r. z wykonanymi na własny koszt zamówionymi czcionkami pisma dewanagari – pierwszego spojrzenia Majewskiego na języki i pisma z subkontynentu indyjskiego.

³ O umiłowaniu słowiańskości Majewskiego zob. przede wszystkim Klarnerówna 1926, a ostatnio w wybranych aspektach także Galewicz 2011; Milewska 2017–2018; Kuczkiewicz-Fraś 2020.

⁴ *Sidharubam seu Grammatica Samscredamica cui accredit dissertation historico-critica in linguam samscredamicam vulgo samscret dictam in qua huius linguae existentia, origo, praestantia, antiquitas, extension, maternitas ostenditur, libri aliqui ea exarate critice recensentur, & simul aliquae antiquissimae gentilium orationes liturgicae paucis attinguntur, & explicantur.*

⁵ Zob. choćby Milewska 2019: 45–68.

⁶ Majewski (1816: 9). Bibliografia źródłowa Majewskiego była skądinąd imponująca, obficie przywołuje on ją we wszystkich swoich pracach. Jeśli chodzi o tajemniczego dobrodzieja, który dostarczył Majewskiemu *Badania Azjatyckie*, mógł nim być – jak się dowiadujemy z późniejszej pracy Majewskiego (1827: XI) – Narcyz Makowiecki (ok. 1787–1868; zob. też Mądzik 1973: 223).

⁷ *Asiatick Researches, or, Transactions of the Society instituted in Bengal for inquiring into the history and antiquities, the arts, sciences and literature of Asia.* Calcutta: Asiatic Society (London: Vernor and Hood), 1788–1842.

⁸ Zgodnie ze słowami samego Majewskiego (1816: 7): „A tak w naszej umysłowej podróży, w której Herodot i starożytni jego następcy, z teraźniejszych zaś Anquetil Duperron, Paulino à S. Bartholomæo, Schütz, Adelung, z swoim Mitrydatesem, Antoni Gotsch, z dziejami rozumu, Marcelle de Serres, Förster [sic – MN], i wielu innych służyli nam za przewodników [...]”. Jeśli chodzi o obu Adelungów, Wielińska-Soltwedel (2007: 163) bierze też pod uwagę pracę F. Adelunga z 1811 r., ale być może Majewski by o niej wspominał. Z pewnością znał pracę J.Ch. Adelunga z 1806 r., bo tę wymienia z tytułu na s. 7, wspomina o Adelungu również na s. 35.

⁹ Zob. podstawowe informacje i ich źródło w Wielińska-Soltwedel 2007: 160. Tamże o niektórych niepochelebnych reakcjach uczonych słuchaczy.

1.1. O Słowianach i ich pobratymcach... z 1816 roku

Na karcie tytułowej dzieła czytamy:

O Słowianach i Ich Pobratymcach, Część Isha. Obeymująca czytane na Posiedzeniach Działowych w latach 1813. 1814. 1815. tudzież na Posiedzeniu Publiczném Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk dnia 30 Kwietnia 1816. r. Rozprawy o języku samskrytskim tudzież O literaturze Indyjan w tymże języku, z przydatkiem wyciągu Grammatyki tegoż języka, Tablic rycin czyli pisma i liczbowych postaci, Osnowy wiersza bohatyrskiego pod nazwaniem Rama-Jana, wyciągów z tegoż wiersza, Słowniczka, niemniej dwóch poprzedniczych rozpraw o Archiwach i umiejętności dyplomatycznej. Przez W. S. Majewskiego Archiwistę i Pisarza Aktowego Królestwa Polskiego, Tow: Król: Prz: Nauk przybr: Członka Podlasiianina. w Warszawie 1816. w Drukarni Wiktora Dąbrowskiego¹⁰.

Jak na autora i badacza amatora pozbawionego bezpośredniego kontaktu z subkontynentem indyjskim czy Imperium Brytyjskim Majewski szybko zdobywał dostęp do najważniejszych prac na interesujące go tematy, dzięki czemu niemal na bieżąco zapoznawał się z postępami europejskich badaczy. Publikacja z 1816 roku zbiera wspomniane wyżej odczyty wygłaszane w ciągu kilku lat i, mimo dość przypadkowego ich zestawienia i braku redakcyjnych działań ujednociających (liczne powtórzenia, a jednocześnie nierówny charakter, jeśli chodzi o poziom naukowy, zob. też Wielińska-Soltwedel 2007: 162), ilustruje pewną tendencję w lekturach i badaniach Majewskiego: początkowy naiwny i powierzchowny entuzjazm przekształca się z czasem w studia świadczące o coraz większym zrozumieniu tematu, ale i o świadomości trudności mierzenia się z nim (np. uwaga o różnych językach pośredniczących¹¹).

Rozprawa składa się z krótkiej *Przedmowy*, dłuższego *Wstępu* wskazującego „[p]owody i drogę postępowania” oraz sześciu rozdziałów, w których Majewski idzie przede wszystkim za *Recherches Asiatiques*, zwanymi przez siebie po polsku *Badaniami Azjatyckimi*, gramatyką i tabelami Paulinusa (1790), wyciągiem z gramatyki Careya (*Oddział III*), wykładem Chézy’ego (*Oddział IV*) i okrasza publikację próbkami tekstów z polskimi tłumaczeniami i słownikiem sanskrycko-polskim. Majewski posługiwał się łaciną, niemieckim i francuskim¹², nie znał angielskiego i to decydo-

¹⁰ Rozprawę *O Słowianach i ich pobratymcach...*, wyłączoną ze zbioru Majewskiego z 1816 roku, wydała na nowo, opracowała i opatrzyła obszernymi przypisami bibliograficznymi i kulturoznawczymi A. Kuczkiewicz-Fraś (2018).

¹¹ Majewski (1816: 36–37): „Znaczenie i wymawianie postaci rycin Samskrytu, są wprawdzie na tablicach tu załączonych przy każdej wyrażone, lecz ponieważ trzech Pisarzy każdy z innego narodu, to jest: Fr. Paulino à S. Bartholomæo, iako Włoch czyli Austryak, tłumacz rozprawy Prezesa Towarzystwa Kalikutskiego, o wymawianiu tudzież pisowni wschodnich wyrazów, iako Francuz, tudzież wydawca Grammatyki Samskrytu w Indyach, co do niektórych szczegółów, z sobą nie są zgodni; przeto zawieszaąc nasze w tey okoliczności zdanie, to tylko z dotychczasowego doświadczenia nadmienić możemy, że znaczenie i wartość postaci Samskrytu, mocno się zbliżają do Sławianszczyzny”.

¹² Por. uwagi o kwalifikacjach językowych Majewskiego w Mencil 1958: 13–15.

wało o źródłach, po jakie sięgał, choć w obliczu trudności szukał pomocy¹³. Jeśli chodzi o Paulinusa, to też przy bliższej analizie widać, że Majewski nie podchodził do swoich informacji źródłowych biernie czy bezkrytycznie, starał się je przetwarzać i jednak kompilować w pewną całość. W gramatyce Paulinusa wszystkie terminy sanskryckie podane są w zapisie grantha (z kilkoma wyjątkami, np. s. 15, 36), nie są opatrzone żadnego rodzaju transliteracją. Majewski pismo grantha podaje tylko ilustracyjnie w tabeli zestawiającej różne rodzaje pism indyjskich; jeśli już posługuje się z rzadka pismem indyjskim, to jest to dewanagari, a poza tym wszystkie terminy sanskryckie podaje w transkrypcji, zgodnie z zakładaną przez siebie wymową (bywa tu sporo literówek). Ponadto inaczej wygląda prezentacja na przykład paradygmatów. W gramatyce łaćńskiej we wzorach odmiany czasownika przyjęty jest następujący porządek (odtworzący tradycję sanskrycką): najpierw prezentuje się formy trzeciej osoby w liczbie pojedynczej, podwójnej i mnogiej, następnie drugiej, a na koniec pierwszej. U Majewskiego mamy stosowany również dziś w polskich gramatykach sanskrytu układ podawania wszystkich trzech osób – od pierwszej do trzeciej – liczby pojedynczej, potem wszystkie trzy liczby podwójnej, a na koniec liczby mnogiej (zob. np. Majewski 1816: 58–59). Różnią się oba dzieła układem treści dotyczących trybów i czasów, Paulinus podaje podstawowe formy danego rdzenia we wszystkich trybach i czasach, autor polski omawia tryby i czasy kolejno, ilustrując je odpowiednio przykładami. Natomiast Majewski miesza klasy rdzeni czasownikowych (wszystkie czasowniki poklasyfikowano w tradycji sanskryckiej w 10 grup zależnie od sposobu, w jaki rdzenie tworzą temat paradygmatu czasu teraźniejszego) z trybami i czasami (idąc tu za tradycją indyjską, zob. np. Mejer 2000: 121–122), o tych ostatnich pisząc *klassa*, a o klasach – w znaczeniu grup rdzeni tworzących temat czasu teraźniejszego w określony sposób – *forma czasowania*, ale podając informacje w sposób wybiórczy. W części 6. *Co do Składni* (s. 74–84) omawia między innymi sanskryckie przypadki, posługując się ówczesnym łaćńskim porządkiem – co zainicjował Johann Ernst Hanxleden¹⁴ (por. Van Hal, Vielle 2013: 175–178), a Pau-

¹³ Majewski (1816: 35) o swoim źródle angielskim: „Wyszła wprawdzie obszerna Grammatyka w mowie będącego języka w mieście Indyjskim Serampur w Roku 1806. w językach Angielskim i Samskrycie, postaciami *Diwa Nagari* drukowana, którey nam łaskawie udzielono; lecz z tey Grammatyki, dla tego, iż dotąd trudno nam było dobrze wymawiającego dostać Anglika, nie mogliśmy wiele korzystać. Że zaś przy ukończeniu niniejszey rozprawy, szanowny nasz współrodak, iako woyskowy równie w z teorii iako i z doświadczenia, wiadomość Angielskiego języka mający, z gorliwością o postęp oświaty, pomoc nam swoją ofiarował i znaczny uczynił postęp, spodziewamy się przeto, iż z Grammatyki w Indyach wydanej, wkrótce dokładniejszy sporządzi się wyciąg”. Nazwisko rodaka wyjawiał zresztą na koniec rozdziału II (1816: 88): „Nim Słowniczek Samskrytu, który bezpośrednio po niniejszym Oddziale następować powinien ukończymy, dla dokładniejszego wyjaśnienia przedmiotu o którym tu była mowa, w następnym Oddziale, przedmowę do Grammatyki Samskrytskiej, która jak się wyżej namieniło, w Serampur w Indyach jest wydana, przy pomocy W. Grabowskiego Kapitana, z Angielskiego przełożoną, umieścimy”.

¹⁴ Por. Milewska 2019: 63–88, gdzie jednak nie znajdziemy informacji o tym, ile Paulinus zapożyczył od swego niemieckiego kolegi misjonarza i poprzednika w Kerali.

linus skopiował (Fr. Paulino 1790: 151–158); część ta niemal dosłownie odtwarza pracę Hanxledena.

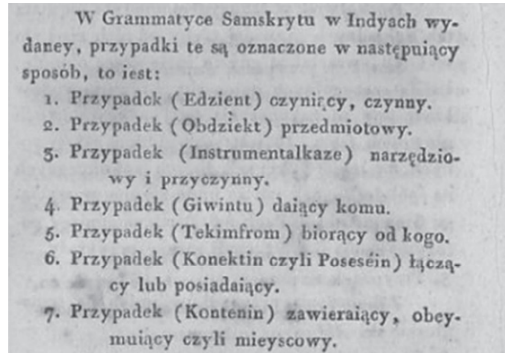
Odnalezienie w 2010 roku w zbiorach karmelickich rękopisu pracy innego misjonarza działającego na południu Indii, w Kerali, jezuita Hanxledena (1681–1732; Van Hal, Vielle 2013) i poddanie jej uważnej analizie pozwoliło bowiem stwierdzić, że Paulinus w swej publikacji z 1790 roku zasadniczo czerpał z wcześniejszej o kilka dekad pracy Niemca, nigdzie o tym w samym tekście nie wspominając, chociaż chwalił go i wzmiankował po wielokroć w innych swoich publikacjach. Co więcej, niektórzy badacze uważają, że sam Paulinus sanskryt poznał słabo¹⁵. To Hanxleden pierwszy oparł swoje opracowanie na popularnej na południu Indii gramatyce zatytułowanej *Siddharūpa* (Van Hal, Vielle 2013: 9) i to on obrał łacinę jako metajęzyk do opisu sanskrytu, chociaż do omawiania leksyki i gramatyki południowoindyjskiego języka malajalam używał portugalskiego (Van Hal, Vielle 2013: 8). Hanxleden przejął sanskrycki porządek przypadków (w którym kolejne przypadki nazywane są liczebnikami porządkowymi), objaśniając je z pomocą terminów łacińskich, co poskutkowało użyciem takich określeń jak: *ablativus* [1] *primus causae instrumenti conjunctionis* (na sanskrycki przypadek trzeci, współcześnie identyfikowany jako *instrumentalis*), *dativus cui seu propter quem* (dla przypadku czwartego, współ. *dativus*), *ablativus* [2] *ex quo/prae quo* (dla piątego, współ. *ablativus*), *genitivus-et-dativus* (dla przypadku szóstego, współ. *genetivus*) oraz *ablativus* [3] *quietis seu in quo seu subjecti* (dla przypadku siódmego, współ. *locativus* (Van Hal, Vielle 2013: 207; por. też 8–9). Terminologiczne elementy opisu gramatycznego kategorii przypadku odnajdziemy, za pośrednictwem Paulinusa, u wczesnego Majewskiego, np. nazwy przypadków (1816: 40–41: *ablativus instrumentalis*, *ablativus localis*).

Jeśli chodzi o kolejną pracę Paulinusa, uważaną za jego samodzielne, dojrzałsze i faktyczne omówienie gramatyki sanskrytu (1804), to inaczej niż z gramatyką z 1790 roku, z której Majewski czerpał również przykłady konkretnych słów w odmianie, ani porządek omawiania zagadnień, ani podawana leksyka czy zamieszczone przez Chorwata wzory odmian nie znalazły już odzwierciedlenia u Majewskiego. Być może właściwe omówienie gramatyki przez karmelitę z 1804 roku nie trafiło nigdy do rąk Polaka, a z pewnością nie na początku XIX wieku.

Drugim ważnym źródłem informacji Majewskiego okazała się natomiast angielskojęzyczna gramatyka Careya (referowana w rozdziale III). Jednym z najbardziej spektakularnych przykładów kłopotów Majewskiego z angielskim opracowaniem jest przejście od Careya objaśnień funkcji przypadków jako ich nazw, co zaowocowało takim opisem (por. skan 1):

¹⁵ Zob. Van Hal, Vielle (2013: 12) niezgadający się z wnioskami Mastrangelo 2012 o dowodach na znajomość przez Paulinusa gramatyki Paniniego (Pāṇini). Por. też Mastrangelo 2016.

Skan 1. Funkcje przypadków (Majewski 1816: 41)

Skądinąd u Careya (1806: 35) jest *the instrumental cause*, czyli ‘przyczyna instrumentalna’, co Majewski oddaje przez *Instrumentalkaze*, tak jakby interpretował tę „przyczynę” jako ‘przypadek’. Carey (1806: 35–36) powiązał w swoim opisie prezentację sanskryckich przypadków z nazwami związków międzywyrazowych w zdaniu (tzw. *kāraka*), wyrażających funkcję danego elementu zdania w odniesieniu do orzeczenia (por. np. Sulich 2004), rzeczywiście realizowanych zwykle konkretnymi przypadkami gramatycznymi, a Majewski zsyntetyzował to do powyższego objaśnienia.

W tych pierwszych przybliżeniach sanskrytu językowi polskiemu Majewski musiał pioniersko nazywać, co dobrze ujawnia się w zasobach *Słownika historycznego terminów gramatycznych*¹⁶, zarówno pewne elementy językowe nieobecne w polszczyźnie lub dotąd w niej niezidentyfikowane – np. *znaki diakrytyczne, spółgłoski nosowe, spółgłoski oddechowe* (zwane współcześnie przydechowymi), czy tak zwane *pótsamogłoski* (czyli głoski oddawane w grafii jako *y, r, l, v*) – jak i zjawiska, na przykład *sundhi* (czyli *sandhi*)¹⁷. Wielką wagę przywiązywał Majewski do spraw grafii, bo tak też wprowadzano gramatykę sanskrycką w znanych mu źródłach, zwykle po obszernym wstępie dotyczącym pism indyjskich, reprezentujących typ zwany dzisiaj *abugida*, czyli alfabetyczno-sylabicznych. W pierwszych próbach opisu widać, jak autor nieco po omacku próbuje zdefiniować ten system pisma, wahając się przy określaniu poszczególnych znaków między *spółgłoskami (współgłoski)* a *sylabami* (s. 12–13), zwłaszcza przy omawianiu ligatur, czyli znaków zbitek spółgłoskowych.

Wprost korzysta Majewski z Paulinusa również w materiale ilustrującym (s. 14–16), kiedy podaje przykłady zdań z własnymi tłumaczeniami polskimi i Paulinusowymi łańskimi. Znajdziemy wśród nich sporo tworzonych na siłę fałszywych utożsamień wynikających z przypadkowego podobieństwa brzmieniowego,

¹⁶ <https://shtg.uw.edu.pl/entry/all>.

¹⁷ Kwestie związane z sanskryckimi rodzajami *sandhi* i ich rozumieniem przeszły sporą ewolucję dopiero w latach 70. XIX w. za sprawą Friedricha Maxa Müllera, który wprowadził rozróżnienie na *sandhi* wewnętrzne i zewnętrzne (Ciotti 2019: 2).

np. *dziale* dosł. ‘w wodzie’ – tak odczytuje Polak sanskrycki mianownik *jalam* od tematu *jala* ‘woda’, jako miejscownik *jale* – tłumaczy jako *na dziale (brzegu)*, w łacińskiej wersji podaje za Paulinusem *in littore aquae*. Wyrażenie *jatha widziah* (w zapisie grantha u Palinusa (1790: 121) *yathāvidhiḥ* ‘zgodnie z regułą’, *regulae conformiter, ad regulam*) Majewski tłumaczy ‘jako widzi podług przepisu’. Natomiast *jatha kale*, – *jatha sakki* (w zapisie grantha u Paulinusa (*idem*) *yathākālam* ‘w stosownym czasie’, *yathāśakti* ‘wedle mocy’), tłumaczone na łacinę *pro temporis exigentia, pro viribus* – Majewski oddaje: *Jaki czas – Jakie soki siły*. To w tej części publikacji Polaka znajdujemy wiele błędnych odczytań znaków pisma dewanagari: mylenie podobnych znaków (*diszak* zamiast *bhiszak*), pomijanie przydechów w spółgłoskach przydechowych (*maduno* zamiast *madhuno*)¹⁸, błędne interpretacje zbitek (*roginnę* zamiast *roginye/am?*). Co ciekawe, Majewski konsekwentnie oddaje w przyjętym przez siebie sposobie spolszczenia *-m*, czyli nosowość spółgłoskową, jako nosowość samogłoski poprzedzającej ten znak (por. wyżej *roginnę* zamiast *roginye/am*). Jak wspomniano wyżej, Paulinus nie opatrywał swoich przykładów transliteracją, podawał tylko tłumaczenie. Przykłady błędów popełnianych przez Majewskiego ilustrowałyby jego nieobycie z południowoindyjskim pismem, użytym zresztą w publikacji Paulinusa w zapisie odręcznym. Majewski najwyraźniej samodzielnie rozszyfrowywał zapis podany u Paulinusa, opierając się wyłącznie na objaśnieniach znaków w części omawiającej „Alphabetum Samscredamico-Malabaricum” u Chorwata (1790: 81–85).

1.2. *Grammatyka mowy starożytnych Skuthow... z 1828 r. i zagadka „drugiego wydania” z 1833 r.*

Pełny tytuł dzieła brzmi:

Grammatyka mowy starożytnych Skuthow czyli Skalnych Goralii Indo-Skythow, Indykow, Budyhnow Herodota Samskrytem czyli dokładną mową zwaney. Z Oryginału Samskryckiego przekładu pp. Colebrooke, Carey, Wilkins, Yates, Forster i innych, a szczególniéy, podług poprawniejszego wydania p. Bopp w Berlinie dotąd jeszcze nieukończonego przez Walentego Skorochod Maiewskiego Członka Izby Poselskiéy do dyalektu Polskiego i innych Sławiąskich zastosowana i ulepszona. Z przypisami z całego dzieła zebranymi, naukę pisania, czytania wymawiania i zrozumienia obeymującymi i z siedmnasto tablicami, odmiany pisania i rytowania głosek, ięzyków wschodnich, odmiany części mowy, wyciągi z różnych dzieł przedstawiającemi.

Majewski cały czas się rozwijał i doksztalał, korzystając z coraz doskonalszych również opracowań europejskich. W 1828 r. poważył się na wydanie pierwszej części swojej gramatyki sanskrytu, opierając się na szeregu już powstałych gramatyk (Colebrooke 1805; Carey 1806; Halhed 1778; Wilkins 1808; Yates 1820; Forster

¹⁸ Co akurat czasem wynika z południowoindyjskojęzycznych źródeł informacji Hanxledena i Paulinusa, w których głoski przydechowe nie występują.

1810)¹⁹, a zwłaszcza na powstającym niemal w tym samym czasie dziele Boppa (1827), chociaż prawdopodobnie znał też wcześniejszą jego pracę (Bopp 1816). Struktura *Grammatyki mowy...* jest z różnych względów nieoczywista. Majewski postępuje zgodnie z porządkiem zagadnień omawianych u Boppa, mówiąc o kolejnych prawidłach, czyli regułach: *Pismo i wymawianie*, prawidła 1–34; *Przypisy do nauki czytania, pisanie i wymawiania* – prawidła Boppa od 35 do 49 (z uzupełniającymi przykładami u Majewskiego do niektórych wcześniej podanych prawideł, co sprawia wrażenie nieciągłej ich numeracji) oraz wybrane z zakresu prawideł 61–105 – w tej części już niektóre reguły Boppa Polak pomija, niektóre tylko krótko sygnalizuje; *Pierwiastki i Przedniki* – prawidła 106–115; następnie zamieszczone zostały tabele odmian z niektórymi wspomnianymi prawidłami; po czym pojawia się znowu grupa wybranych prawideł, aż do prawidła 488 (s. 73). Tamże Majewski stwierdza, że

[n]a tym kończy się przedostatni poszyt Przekładu Grammatyki Samskrytskiej, z dołączeniem Tablicy ogólnéj czasowania słowa [kšip] *kszip'*, przez P. Boop [sic – MN] w Berlinie roku 1825. drukiem ogłoszonéj, podług której moje dawniejsze usiłowania sprostowałem. Poszyt spóźdiewany i ostatni, ma obejmować Składnią Samskrytu i niektóre dodatki do poprzedniczych poszytów, co mnie w dalszym zawodzie wstrzymało (Majewski 1828: 73).

Rudnicki (1956) ostatnie zdanie Majewskiego zinterpretował jako zapowiedź kolejnej części dzieła Skorochoda, ale wygląda na to, że Skorochodowi chodziło o pojawienie się ostatniej części gramatyki Boppa, na co czekał i co miało wnieść korekty również do wcześniejszych opublikowanych przez Boppa partii.

Zaraz potem następuje w wydaniu dostępnym nam współcześnie część „Rozbiór i dosłowny przekład Ustępu wiersza Bohaterskiego w niniejszym poszycie na str. 19. umieszczonego”, a na stronie 80 mówi się, że dalszy ciąg „w Drugiej Części” nastąpi²⁰. Potem zamieszczone zostały tabele z różnymi pismami i wzorami odmian ilustrującymi poszczególne prawidła, do prawidła 428 włącznie²¹, po czym od strony 167 na-

¹⁹ Majewski (1828: V): „Mamy w Azji i w Europie mniej więcej dokładnych przeszło piętnaście przekładów Grammatyki tej to może najstarszytniejszej Indoskrytów mowy. Należało te przekłady ile możności przejrzeć. Ale że organy większej części Europejskiej ludności, tudzież zbyt skrócone nasze abecadła, nie są zdolnymi do oddania harmonicznych tonów Samskrytu, przegłądania takowe, a mianowicie na dialekt angielski lub łaciński, na nic mi się nie przydały. Należało czekać na przekład w Berlinie przez P. Bopp rozpoczęty, dotąd jak się zdaje nie ukończony, uzupełnić druki w latach 1814 i 1815. rozpoczęte, co u nas jedynie z wielkim nakładem i w długim przeciągu czasu uskuteczniłem byż mógł, należało przeszło 600. arkuszy Samskrytu własnoręcznie przepisać, zdecyphrować, przełożyć, wymawianie każdej piśmiennej postaci i krótkła dwóch tak od siebie innemi dialektami przedzielonych mów lub dialektów, pomiędzy sobą skojarzyć”.

²⁰ W kopii udostępnionej w Google Books, pochodzącej, jak można wnioskować z pieczętek, z British Museum, która jest najobszerniejszą – jak się zdaje – wersją obecnie dostępną gdziekolwiek, zeskanowano dwukrotnie strony 66–80; stron od 81 do 167 (czyli partii która obejmowałaby omówienie rzeczownika u Boppa) brak.

²¹ Stanowiące część wydania z 1828 roku, co widać po zachowanych i prawidłowo udostępnionych egzemplarzach na przykład na stronie Biblioteki Narodowej – Polona <https://polona.pl/item-wiew/4f9152b5-e84c-4987-81ef-5be6f20b4dcc?page=4>.

stępuje część *Słowo (Verbum)*, podejmująca znowu prawidła Boppa od numeru 290 do 490 (Bopp 1827: 155–232). Wygląda na to, że Majewski omija w swoim przekładzie część poświęconą u Boppa rzeczownikom, przymiotnikom, zaimkom i liczebnikom (*Nomen*, 1827: 83–154) i nie zdążył objąć już rozdziałów omawiających koniugację pochodne, prawidła 491–591 (*Verba derivativa*), słowotwórstwo, reguły 592–652 (*Wort-Bildung*, 1827: 268–309), złożenia, prawidła 653–682 (*Composita*, 1827: 310–332) oraz formy nieodmienne, prawidła 683–692 (*Indeclinabilia*, 1827: 333–340), jak i końcowego indeksu tematów nieregularnych – prawidła 693–695 (1827: 341).

Opisany powyżej zakres treści *Grammatyki mowy...* stanowi prawdopodobnie pewną wersję tzw. drugiego wydania, z 1833 r., o którym wspominają nieliczni, m.in. Wielińska-Soltwedel, zaświadczająca o jego zignorowaniu przez kolejne pokolenia badaczy. Wielińska-Soltwedel (2007: 168) jest jedną z kilku osób, które podają też dane ze strony tytułowej tego kolejnego wydania, na której Majewski ma mówić o „już ukończonym” wydaniu Boppa, oznajmia na koniec tytułu „Dalszy ciąg” i zapowiada „Reszta bezpośrednio ogłoszoną będzie z Przypisami od prawidła 488 aż do końca teyże Grammatyki”. Źródłem tej informacji o stronie tytułowej jest, jak się zdaje, Dembowski (1842: 921), współcześnie nie daje się jej nigdzie znaleźć. „Drugie wydanie” z 1833 r. miało być zatem ulepszone, ale nie zostało niemal przez nikogo odnotowane²² – wygląda bowiem na to, że zasadniczo odrębnego wydania nie było, a tylko dołączony został kolejny materiał do wydania z 1828 r. Na podstawie informacji zachowanych przez młodszych od Majewskiego jemu współczesnych oraz stanu egzemplarzy *Grammatyki mowy...* zachowanych i udostępnianych publicznie współcześnie można stwierdzić, że uzupełnienia w postaci nowej strony tytułowej, przedmowy do drugiego wydania oraz nowa, odrębna partia poświęcona czasownikowi (i być może rzeczownikowi) nie trafiły do szerszego grona czytelników. Być może odbywało się to tak, jak Majewski zapowiadał w owej przedmowie do drugiego wydania (nigdzie dzisiaj niedostępnej, poza jej omówieniem w: Wójcicki 1855): że zamierza spróbować odzyskać z rynku od niezainteresowanych czytelników egzemplarze z 1828 roku i uzupełnić je o wspomniane elementy zamiast drukować na nowo całość. Stąd współcześnie nie udaje się zlokalizować ani egzemplarza ze stroną tytułową z 1833 roku, ani nowej przedmowy, a egzemplarz zachowany w British Library i udostępniony w usłudze Google Books jako jedyny obejmuje również część *Słowo (Verbum)*, chociaż stroną tytułową ma z wydania 1828 r. Inne egzemplarze zachowane w bibliotekach polskich to wersje wydania z 1828, kończące się na stronie 80 i tabelach, bez części *Słowo (Verbum)* i innych. W tym sensie można traktować tę ostatnią partię tekstu jako niemal odrębną część, która na nowo, w sposób mocno udoskonalony referuje ponownie prawidła Boppa

²² Wielińska-Soltwedel: „Neither Malinowski, who in 1873 published his own translation of Bopp’s grammar (Malinowski 1873), nor A. Lange, who wrote a dissertation about Majewski (Michalski 1920: 40), knew of the 1833 edition”.

oznaczone numerami 290–490, po czym po raz pierwszy podaje po polsku również reguły pominięte wcześniej. Natomiast zagadką pozostaje brakujące 80 stron, między stronami 80 a 168, o których jednak istnieniu można wnioskować wyłącznie na podstawie informacji Rudnickiego (1956: 6)²³.

Z zachowanego materiału *Grammatyki mowy...* jasno widać, że stanowi ona dwukrotną próbę adaptacji dzieła Boppa: najpierw przedstawia wybrane reguły skrótowo, a następnie na nowo szczegółowo i dokładniej, kierując się oryginałem niemieckim. Jest przy tym Majewski zakorzeniony w tradycji polskiej, a i przekonany o bliskim pokrewieństwie języków sławiańskich z sanskrytem, choćby fonetycznym, co pomaga w transkrybowaniu sanskrytu, do którego nauki zresztą zachęca²⁴. Jeśli chodzi o zasady wymowy, Majewski przeprowadza szerokie badania piśmiennictwa, powołuje się na Langlès, odpowiedzialnego za przypisy z objaśnieniami do francuskiego wydania *Asiatick Researches* o mowie sanskrytu, za Careyem zwraca uwagę na fakt (1828: 9), że jest z problem z wymawianiem *r* samogłoskowego jak *ri*, ponieważ nie odróżnia się ono wtedy od zestawienia półsamogłoski *r* i samogłoski *i* (*ri*). Wilkina przywołuje Majewski w dyskusji o wymowie *e* (1828: 10).

Merytorycznie jest *Grammatyka mowy...* świadectwem zaawansowania nie tylko europejskich badań językoznawczych i osiągnięć Boppa, lecz także dowodem niestłuchanego postępu, jakiego dokonał Majewski, zręcznie i trafnie przekładając obserwacje Niemca na polski. Na przykład jako pierwszy w polszczyźnie Majewski omawia sanskryckie zjawiska z pogranicza grafii i fonetyki, a mianowicie tzw. *anuswarę* (*anusvāra*), „czyli po-głoska (Nachlaut) zwane”, i *wisargę* (*visarga*), czyli określone „znamię” graficzne „jako euphoniczna zmiana głosek *sa* i *ra*” (prawdło 18). Wprowadza bowiem Skorochód za Boppem nowoczesne rozumienie sandhi, używając konsekwentnie terminu *euphoniczny*²⁵ (Malinowski (1869–1870) mówi później o *miłodźwięku*, por. SHTG). Omawia Majewski takie zjawiska jak porządki odmian rdzeni sanskryckich klasyfikowane semantycznie i realizowane gramatycznie jako *atmanepada* (*ātmanepada*) i *parasmajpada* (*parasmaipada*). Podaje okoliczności fonologicznej wymiany samogłosek w temacie (współ. przegłos), zwanych

²³ Rudnicki (1956: 6) podaje, że Majewski zapowiadał „»Dalszy Ciąg«. Otóż na str. 163 egzemplarza warszawskiego autor zaznacza: »więcej o tem w Składni czyli Syntaxis«. Ale czy ta jego składnia została napisana, a przede wszystkim czy wyszła w druku, nie wiadomo. W każdym razie warto jej poszukać. Skorochód-Majewski jest tłumaczem, a nieraz kompilatorem [...]”. Rudnicki musiał zatem widzieć pełny poszerzony egzemplarz, przechowywany według niego w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, a wersję z 1828 roku, o której pisał, że przechowywana jest w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, interpretował jako „samodzielne, więc i skrócone opracowanie przedmiotu” (Rudnicki 1956: 6).

²⁴ Píše Majewski o uczących się (1828: VII): „sposzrzegą, iż dawniejsze znamiona polskie od Kochanowskiego i Kopczyńskiego mniej więcej traphnie zachowywane z przyrodzenia czyli narowu organów Sławiańskich pochodzą”.

²⁵ Według Ciottiego (2019: 10) to Bopp jako pierwszy miał mówić o eufonii (*Wohl laut*, die euphonische Veränderung) dla wyjaśnienia sandhi.

w sanskrycie *guna* (*guṇa*) i *wriddhi* (*vr̥ddhi*), mówiąc o „wzmocnieniu samogłosek” (prawidło 33), co jest do dzisiaj spotykanym określeniem w polskiej dydaktyce sanskrytu. Wspomina klasyfikację złożeń w sanskrycie, używając terminu *bahu-brihi* (czyli *bahu-vr̥hi*, typ złożeń przymiotnikowych egzocentrycznych), a w części poświęconej czasownikowi zмага się na przykład z opisem sanskryckiego tzw. perfektu reduplikowanego, uciekając się do takich rozwiązań, jak „powtórzony czas przeszły (Praeter. reduplicat.)” (1828: 168) lub „czas przeszły podwoion (Redupl. praeter.)” (1828: 171), a także „podwójne Praeteritum” (1828: 196). Stara się też czasem łączyć w swojej terminologii różne uzusy, na przykład omawiając klasę czasowników, którą współcześnie nazywamy dziewiątą, Majewski, posługując się klasyfikacją Boppa, mówi o „czwartej koniugacji (formie czasowania)” (1828: 213). Na stronie 168 przy wprowadzaniu nazw czasów i trybów w sanskrycie Majewski obiecuje też wrócić do zagadnienia ich uzusu w części, którą zapowiada jako „Składnię (Syntaxis)”, najwyraźniej nigdy już niewydanej, a o której wspominał również już na stronie 73 (patrz wyżej). Krótko mówiąc, ostateczna znana nam wersja *Grammatyki mowy...* Majewskiego jest całkiem nowoczesnym sprawozdaniem z ówczesnej zaawansowanej wiedzy sanskrytologicznej, nawet jeśli czasem jeszcze trafiają się w niej amatorskie dociekania etymologiczne (por. komentarz Majewskiego przy formie biernej od rdzenia *dhṛ* (‘dzierżyć’) – *dhriyate*: „drażni, (stąd Germańsko-Słowiańskie Drezno?), jest warownym, staie umocowanym”, 1828: 48). Rzeczywiście szkoda, że do niewielu już osób trafiła i że nie zachowała się lub nigdy nie zaistniała w całości.

2. OBSERWACJE I WNIOSKI NA PODSTAWIE DANYCH Z SHTG

W świetle materiału zebranego dla projektu SHTG można odnotować następujące ogólne obserwacje i wnioski:

2.1. Majewski między dwoma swoimi podstawowymi dziełami dotyczącymi gramatyki sanskrytu dokonał wyraźnego postępu. Od stanu początkującego amatora przeszedł na pozycję badacza obytego, mającego swoje samodzielne zdanie, czasem różniące się od ujęć autorytetów (potrafił spokojnie stwierdzić, że się nie zgadza z Boppem, lub z aprobatą skonstatować, że Carey lub Wilkins ilustrują coś w określony sposób). W drugiej pracy Skorochód koryguje też część wcześniejszych błędów, choć nadal pasjonuje się również dociekaniem nad semantycznym pokrewieństwem między sanskrytem a językami europejskimi.

2.2. Majewski używa zróżnicowanej językowo terminologii w tekście, czasami też w nagłówkach. W pierwszej pracy, czerpiąc z różnojęzycznych źródeł, wspierając

się swoim łaćńskim ugruntowaniem edukacyjnym, a i referując łaćńską publikację Paulinusa, Skorochód zdaje się nie tracić czasu na podawanie polskiego odpowiednika bądź obieranie jednego jęzka opisu, tylko – targany entuzjazmem – notuje, co i jak mu trafia pod rękę; np. we wstępie do opisu czasownika sięga na jednej niemal stronie do następującej terminologii: *voces, Indicatif, causal effectivus, Optativ, frequentiv, present, present dictativ, imperativ, imperfect, perfect, perfect indefinit, futur, futur benedictiv, futur indefinit, conditionel* (1816: 53–54), żeby na sąsiadującej karcie użyć *Activam, Passivam, impersonalem, Effectivam, impersonalis, vox effectiva* (1816: 55). Zdarza mu się też podawać sanskryckie terminy gramatyczne, np. *prathama puruszah, madjama parusza, utama purusza* (1816: 53), czyli ‘pierwsza’, ‘środkowa’ i ‘najwyższa osoba’ (sans. *prathamapuruṣa, madhyamapuruṣa, uttamapuruṣa*), co jest odpowiednikiem trzeciej, drugiej i pierwszej osoby w jęzku polskim. Wspomina też o *Lidhu* (sans. *lidhu*), czyli *rodzaju czasowania*, „który za źródłosłowy ma pewne imiona” (1816: 54), czyli o czasownikach denominatywnych.

Grammatyka mowy... jest już bardziej ustabilizowana językowo i dowodzi, że jeśli chodzi o podawanie obok polskich terminów łaćńskich, Majewski czyni to świadomie i z intencją dydaktyczną (np. *Tryby (Modi); Składnia obok Sintaxis; Podział Słów, na dziesięć Klass, (szeregów)* 1828: 168; *pierwiastek (radix)* 1828: 169). W wymienionych przykładach łaćński odpowiednik pełni rolę wyjaśniającą, jednoznacznie identyfikującą. Czasami Skorochód nie ma wyboru i zostawia terminy sanskryckie (np. *guṇa, vrddhi, ātmanepada, parasmaipada*), chociaż to łaćnę traktuje się we wczesnej europejskiej literaturze językoznawczej nadrzędnie i narzuca łaćńskie koncepcje gramatyczne tradycjom indyjskim (proces zainicjowany zasadniczo przez Hanxledena).

2.3. Majewski, za swoimi źródłami, oddaje i częściowo zachowuje specyfikę indyjskiego opisu gramatyki sanskrytu (zwykle w tradycji Paniniego, ok. IV w. p.n.e. lub Wopadewy, ok. XVI w. n.e.). W takich sytuacjach pojawia się czasem wspomniany problem z nazewnictwem form czasownikowych (co wynika z systemu mieszanego czasów i trybów w opisie Paniniego na przykład). Mamy u Majewskiego nacisk na słowotwórstwo, za tradycją indyjską, a fonetyka mieszana jest z ortografią i w sposób istotny wiąże się w opisie jęzku z pismem, obcym systemem sylabicznym (abugida), co pociągało za sobą dodatkowe trudności i konieczność zamieszczania szerszych objaśnień.

2.4. Należy wziąć pod uwagę uwarunkowania gramatyk jęzkuw pośrednich Majewskiego (łacina, angielski, niemiecki) – przykładem stają się wspomniane jego zmagania z opisem przypadków. Rodziło to również czasem problem identyfikacji jęzku źródłowych terminów pojawiających się w opisie – łacina, angielski czy niemiecki (na przykład *Akuzatiw*). Wielu ilustracji dostarcza tutaj zwłaszcza pierwszy

zbiór Skorochoda. Tam też mamy do czynienia z licznymi błędami literowymi i terminologicznymi – na przykład termin *imiestów* użyty został raz wyraźnie omyłkowo w odniesieniu do zaimków (1816: 51).

2.5. Generalnie widać oczywisty brak wcześniejszego kontaktu Skorochoda z pojęciami i klasyfikacjami gramatyki sanskryckiej, czego dowodem stają się problemy z opisem tych pojęć, kiedy na dodatek Majewski posługuje się przy tym znanym (łacina) lub nieznanym sobie medium pośrednim (angielski).

2.6. Odczuwa się w pracach Majewskiego ogólny amatorski entuzjazm w poszukiwaniu sarmackich powiązań i wspólnych źródeł. Chciał się Skorochód nauczyć sanskrytu, przyjmował więc z dobrodziejstwem inwentarza wskazówki swoich źródeł, na przykład również co do wymowy czy objaśnień reguł fleksji, a dopiero z czasem nabierał wprawy i wiedzy potrzebnej do krytycznego oglądu tych wskazówek. A przy tym wraz z wiedzą rosła jego renoma jako znawcy sanskrytu, co zilustrował osobiście Majewski (1827: IX–X) anegdotą o „zręcznym rzeźmieszku” udającym „Bankiera Indostanu”, który „utrzymywał księgi handlowe w mniemanym Samskrycie, wydawał weksle, zmyślał na paszportach podpisy”, a gdy został ujęty, po dłuższych wędrówkach „papiery przy nim znalezione dostały się do najbliższego [...] Cesarsko-Królewskiego Uniwersytetu, [którego] przełożony zagnalony był Władzom Rządowym odpisać, i w piśmie swem chlubne dla Autora dać świadectwo, iż tylko Wal: Skorochod Majewski w Warszawie przedmiot ten objaśnić zdoła”. I Majewski objaśnił, „sanskryt” zweryfikował, oszusta ujawnił (por. też Wójcicki 1855: 88).

3. STAN WIEDZY I BADAŃ NAD SPUŚCIZNĄ MAJEWSKIEGO

O Majewskim pisano jeszcze za jego życia, a potem z aprobatą odnotowywano jego aktywność w kilku dekadach po jego śmierci. Jak podpowiada Batowski (1859: 314, przypis 1), po śmierci Skorochoda ukazało się w prasie polskiej kilka publikacji wspomnieniowych: najpierw w *Niezapominajkach* ([Anonim] 1842: 87–94), potem Dembowskiego (1842) w „Przeglądzie Naukowym” wraz z życiorysem, a następnie Wójcicki (1855) „powtórzył poprzednich, zajmując dodawszy z aktów własnoręczną Majewskiego autobiografię”. Poza tym Batowski (1859: 314) dostarcza nam wiadomości, co się stało z rękopisami Majewskiego, które po jego śmierci w pewnym momencie oglądał Dembowski (i pisał o tym w „Przeglądzie...”). A mianowicie, wedle Batowskiego, rękopisy, w liczbie 21 tomów in folio, zostały nabyte „przez hr. Wik. Baworowskiego z biblioteki Klimuntowickiej”²⁶, co nastąpiło Batowskiemu,

²⁶ Związłe o losach zbiorów ze słynnej Biblioteki Baworowskich zob. Chamera-Nowak 2011.

jak to wyraził, „pożądaną sposobność pomówić raz jeszcze obszerniej, z użyciem poprzednich wzmianek o tym cichym a pracowitym badaczu”. Batowski pisał też szczegółowiej (1859: 334–335)²⁷ o spotkaniu Majewskiego z niemieckim przyrodnikiem i geografem Alexandrem von Humboldtem (1769–1859) 3 czerwca 1830 r. na posiedzeniu nadzwyczajnym Towarzystwa Przyjaciół Nauk, z którego zachować się miały w prasie dosyć obszerne sprawozdania. Panowie wymienili się najnowszymi informacjami na temat, szerzej, ówczesnych odkryć naukowych i, ściślej, sanskrytu (m.in. o liczbie podwójnej, zwanej u Batowskiego *dualnq*), literatury sanskryckiej, najnowszych publikacji na ten temat, ponieważ bratem Alexandra był przecież filozof i językoznawca Wilhelm von Humboldt (1767–1835), z którym zresztą Majewski miał korespondować. Według Batowskiego ta uprzejma rozmowa sprawiła obu interlokutorom przyjemność, a Majewski mógł się wykazać swoim zorientowaniem i wiedzą.

Batowski wspomina w części I. *Pisma drukiem ogłoszone* (1859: 336–337) o „Przedmowie do II części gramatyki sanskryckiego języka, oraz do zarysu dzieł dotąd ogłoszonych i do ogłoszenia przygotowanych autora tejże gramatyki. In 4°, w Warszawie, 1 1/2 ark. Druku z datą 29 Października 1833”. To ta sama przedmowa, o której pisze także Wójcicki (1855). Natomiast wcześniej Batowski (1859: 336) wymienia *Grammatykę mowy...* w sposób następujący:

Gramatyka mowy starożytnych Skuthów czyli skalnych górali. Indo-Skythów, Indyków, Buhynów, Herodota, Samskrytem czyli dokładną mową zwanej. Z orygin. Samskryckiego. Warszawa 1828, 4ka, (to samo z tytułem przedrukowanym r. 1833; [...]).

Zatem Batowski nie odnotowuje różnicy na stronie tytułowej, natomiast niejako sugeruje, być może za Wójcickim, że tytuł został w 1833 roku tylko przedrukowany.

Wydany natomiast w 1847 roku spis prac poświęconych gramatyce sanskrytu sporządzony po łacinie przez niemieckiego orientalistę, wówczas profesora teologii i literatury orientalnej w Marburgu, Johanna Gildemeistra (1812–1890), uwzględnia wszystkie znane autorowi publikacje, również dzieła Majewskiego. Gildemeister najpierw w przypisie podaje pracę Polaka z 1816 roku, a potem już w głównym spisie podaje tytuł i krótko omawia *Grammatykę mowy...* z 1828 roku. Nie wspomina nic o drugim wydaniu czy reedycji.

Kryński (1912: 3–6) zaczyna swój szkic o nowoczesnym językoznawstwie polskim właśnie od językoznawstwa porównawczego i postaci Majewskiego: „[p]race na tym nowym polu w celu zaznajomienia się z utworami starożytnych Indjan i językiem staroindyjskim rozpoczął u nas Walenty Skorochód Majewski”. Poświęca jego pismom kilka stron, wspominając o jednej tylko gramatyce z 1828 r. Z kolei S. Łempicki w re-

²⁷ Informacje Batowskiego o spotkaniu z Humboldtem cytuje również Kuczkiewicz-Fraś (2018: X, 2020: 279–280).

cenzi całego tomu i artykułu Kryńskiego również zwraca uwagę na pionierską działalność Majewskiego, ubolewając nad późniejszym odejściem w nauce polskiej od językoznawstwa porównawczego na kilka dekad, przypisując to negatywnemu wpływowi na badania gramatyczne autorytetu dzieła O. Kopczyńskiego (Łempicki 1912: 695–696). W duchu podobnym do Kryńskiego (1912) opis początków nowoczesnych badań językoznawczych w Polsce przedstawia Ergetowski (1996: 48), wymieniając pierwsze prace Majewskiego jako ich punkt wyjścia i wskazując na brak instytucjonalnego wsparcia w XIX wieku na ziemiach polskich dla nowoczesnych badań porównawczych. A autorzy pracy *Towards a History of Linguistics in Poland* mówią o lepszej orientacji i zaawansowaniu Majewskiego, jeśli chodzi o bieżące odkrycia naukowe, w stosunku do Kopczyńskiego, ale przy tym wskazują na możliwą przyczynę braku odpowiedzi polskich naukowców na pasje Majewskiego i jego przekłady z Boppa:

„the idea of Boppian-style comparative grammar met with resistance in Poland. Seen as ‘a fruit of the Germanic Spirit’ which could only bring ‘great damages and disasters’ to the Polish language, their adoption was considered as ‘as sin against a nationality’ (Urbańczyk 1977: 767–768)” (Koerner, Szwedek 2001: 4).

Powołują się też na pracę Rudnickiego, wspominając o drugim wydaniu Majewskiego. O problemie z nowością samego tematu jako jednej z przyczyn dystansu polskiego świata naukowego do twierdzeń i propozycji badawczych Majewskiego wspomina też Wielińska-Soltwedel (2007: 161).

4. OBSERWACJE KOŃCOWE

Skorochód Majewski w swojej działalności „sanskrytologicznej” (nie uwzględniamy tutaj innych pól jego zainteresowań badawczych) spotykał się czasem za życia, a dzisiaj nawet tym bardziej z lekceważeniem. Wytyka mu się zwykle niewiedzę, sztuczne etymologizowanie czy błędy w interpretacji form sanskryckich. Co więcej, wszystko wskazuje przy tym na to, że jego prace nie miały żadnego bezpośredniego wpływu naukowego na kolejne gramatyki, na przykład Malinowskiego, chociaż ten ostatni o Majewskim jako swoim poprzedniku wspomina (Malinowski 1872–1880: XIV–XV). Ale przy porównaniu obu prac Majewskiego widać, jak wielkie poczynił on postępy między jedną a drugą publikacją, ile się jednak douczył, a jednocześnie – jak zmieniły się i ewoluowały naukowo jego źródła. Jednocześnie prace Majewskiego bardzo dobrze pokazują, skąd się bierze, nawet dzisiaj, wpływ tradycji i terminologii gramatycznej łacińskiej oraz angielskiej czy niemieckiej na sposób i formę mówienia o gramatyce sanskryckiej i na jej interpretację. A przy tym w ocenie wartości dzieł Majewskiego często przeszkadza nam niezgodny czasem ze współczesną perspektywą językoznawczą sanskrycki system pojęć i terminologii językowej i metajęzyko-

wej, skutkujący znaczącymi rozbieżnościami, co uniemożliwia uwzględnienie obu nurtów systemów opisu sanskrytu – tradycyjnych indyjskich i współczesnych.

Natomiast wszystko wskazuje na to, że to Skorochód Majewski jako pierwszy użył w piśmiennictwie polskim terminów *guna*, *vridhi* czy *sundhi*, które zrobiły wkrótce międzynarodową karierę językoznawczą²⁸. Aby go oceniać, trzeba zawsze pamiętać, w jak wczesnym momencie rozwoju nowożytnej europejskiej wiedzy o sanskrycie Majewski dołączył, z jak odległego miejsca, jeśli chodzi o dostęp do źródeł indyjskich, zaczynał, jak mimo wszystko uprzywilejowany lub przedsiębiorczy się okazał, jeśli chodzi o pozyskiwanie publikacji i pomocy na przykład językowej; że jednak był częścią ówczesnego polskiego i nie tylko świata naukowego i że był w stanie zarówno czerpać wiedzę od innych, jak i dzielić się z nimi swoimi ustaleniami i postęпами w zdobywaniu wiedzy o sanskrycie i literaturze sanskryckiej. To prawda, zainwestował w te dociekania i swoje publikacje poważne kwoty, a na końcu miał poczucie, że jednak nie wzbudziły one dostatecznego zainteresowania. Chrzanowski, Galle, Krzemiński (1906: 449) stwierdzają: „Badaniom tym oddał się Majewski z całym zapamiętaniem, wydając własnym kosztem dzieła, których nikt nie czytał; o języku starożytnych Indów, gramatykę turecką i in.”, ale przecież nie było to do końca prawdą. Uczni, z którymi pozostawał w kontakcie, wiedzieli, co robi, i wzmiankowali go w stosownych listach (np. Adelung²⁹), a potomni czas jakiś pamiętali i wspominali, przekazując mimo wszystko wiedzę o pionierze polskojęzycznych opracowań gramatyki sanskrytu. Nie sprzyjał mu być może czas, zabrakło życia na porządne, pełne wydanie *Grammatyki...*, a zawieruchy polityczne i ustrojowe w następnych ponad stu latach na ziemiach polskich nie pomagały w przechowywaniu zbiorów. Rękopiśmienna spuścizna Majewskiego przetrwała do naszych czasów w szczątkowej formie, należy zatem zachować ostrożność w jej ocenie.

Bibliografia

- Adelung, F. 1811. *Rapports entre la langue Sanscrit et la langue Russe. Présentés à l'Académie Impériale Russe*. St. Petersburg: de l'Imprimerie de F. Drechsler. Online: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?cid=126350971&uid=125951283> (dostęp: 8.09.2024).
- Adelung, F. 1830. *Versuch einer Literatur der Sanskrit-Sprache*. St. Petersburg: Karl Kray.
- Adelung, J.Ch. 1806. *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in bey nahe funfhundert Sprachen und Mundarten*, t. 1. Berlin: die Vossischen Buchhandlung.

²⁸ Zob. np. Anderson 1986 czy Hock 1991: 246–247 z przykładami sandhi z polszczyzny. Jeśli chodzi o *vrdhi*, zob. np. Buck 1896.

²⁹ F. Adelung (1830: 37, 67) nie tyle chwali Majewskiego (jak to interpretuje Wielińska-Soltwedel), ile wspomina dwukrotnie jego prace, zauważając za pierwszym razem, że Majewski polega na Paulinusi, a za drugim, że pokazuje podobieństwa sanskrytu z polszczyzną, co Adelungowi mogło się podobać, bo podobnie uczynił w swoich *Rapports...* (1811) w odniesieniu do rosyjskiego.

- Anderson, H. red. 1986. *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs, t. 33. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- [Anonim] 1842. Wiadomość o Życiu i Pismach Walentego Skorochoda Majewskiego. *Niezapomniana: noworocznik na rok 1842*, wyd. Karol Korwell, s. 87–94. Warszawa: Drukarnia Banku Polskiego.
- Batowski, A. 1859. *Walenty Skorochód Majewski i jego prace naukowe*. W: *Pismo zbiorowe*, t. 2, s. 320–321. Petersburg: Drukarnia Jozefata Ohryzki.
- Bopp, F. 1816. *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache, nebst Episoden des Ramajan und Mahabharat und einigen Abschnitten aus den Vedas*. Frankfurt am Main: Andreae.
- Bopp, F. 1827. *Ausführliches Lehrgebäude der Sanskrita-Sprache*. Berlin: Königl. Akademie der Wissenschaften. Online: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bopp1827> (dostęp: 8.09.2024).
- Buck, C.D. 1896. Brugmann's Law and the Sanskrit Vṛddhi. *The American Journal of Philology* 4, s. 445–472.
- Carey, W. 1806. *A Grammar of the Sungskrit Language, Composed From the works of the most esteemed Grammarians. To which are added, Examples for the Exercise of the Student, and a Complete List of the Dhatoos, or Roots*, t. 1–2. Serampore: The Serampore Mission Press.
- Chamera-Nowak, A. 2011. Baworovianum. *Cenne, Bezcenne, Utracone* 3, s. 34–35.
- Chézy, A.-L. 1815. *Discours prononcé au Collège royal de France, à l'ouverture du cours de langue et de littérature sanskrite, par [...], Le Lundi 16 Janvier 1815*. Paris: J.-M. Eberhart. Online: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5821915b.texteImage> (dostęp: 8.09.2024).
- Chrzanowski, I. i in. red. 1906. *Majewski Skorochód Walenty*. W: *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej. Życiorysy, streszczenia, wyjątki*, t. 1. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Ciotti, G. 2019. On (the) sandhi between the Sanskrit and the Modern Western Grammatical Traditions: From Colebrooke to Bloomfield via Müller. *Journal of Portuguese Linguistics* 18 (1), 5, s. 1–23.
- Colebrooke, H.T. 1805. *A Grammar of the Sanscrit Language*. Calcutta: the Honorable Company's Press.
- Dembowski, E. 1842. Rys życia Walentego S. Majewskiego. *Przegląd Naukowy* 22–23, s. 870–886, s. 914–926.
- Ergetowski, R. 1996. Bronisław Trzaskowski – kandydat do objęcia katedry slawistycznej na Uniwersytecie Wrocławskim. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 41 (2), s. 43–68.
- Forster, H.P. 1810. *An Essay on the Principles of Sanskrit Grammar*, cz. 1. Calcutta: Press of Ferris and Co.
- Fr. Paulino a Sancto Bartholomaeo 1790. *Sidharubam seu Grammatica Samscrdamica....* Romae: Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.
- Fr. Paulino a Sancto Bartholomaeo 1804. *Vyacarana seu Locupletissima Samscrdamicae Linguae Institutio*. Romae: Sacrae Congregationis de Propaganda Fide.
- Galewicz, C. 2011. The pre-academic history of Oriental studies: Walenty Skochoród Majewski. *Res Orientales*, t. 20: Figures pionnières de l'orientalisme: convergences européennes, s. 231–241.
- Gildemeister, I. 1847. *Bibliothecae Sanskritae sive Recensus Librorum Sanskritorum hucusque typis vel lapide exscriptorum critici specimen*. Bonnae ad Rhenum: H.B. Koenig; Londini: Williams & Norgate.
- Halhed, N.B. 1778. *A Grammar of Bengal Language*. Hoogly in Bengal: Endorse Press.

- Hock, H.H. 1991. *Principles of Historical Linguistics*, wyd. 2 popr. i uzup. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Jones, W. i in, 1805. *Recherches Asiatiques, ou mémoires de la société établie au bengale pour faire des recherches sur l'histoire et les antiquités, les arts, les sciences et la littérature de l'Asie*, t. 1–2. Paris: Imprimerie de la République.
- Klarnerówna, Z. 1926. *Słowianofilstwo w literaturze polskiej lat 1800 do 1848*. Studja z zakresu historii literatury polskiej Nr. 4. Warszawa: Wydział Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
- Koerner, E.F.K., Szwedek, A. 2001. *Towards a History of Linguistics in Poland: From the Early Beginnings to the End of the Twentieth Century*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kryński, A.A. 1912. *Szkic językoznawstwa polskiego od początku wieku XIX*. W: *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez Króla Jana Kazimierza, R. 1661*, t. 1. Lwów: Uniwersytet Lwowski
- Kuczkiwicz-Fraś, A. 2018. *Walentego Skorochoda Majewskiego Rozprawa o Słowianach i ich po-bratymcach*. *Orientalia Polonica*, t. 10. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Kuczkiwicz-Fraś, A. 2020. *Polish-Sanskrit Kinship in the Eyes of Walenty Skorochód Majewski, the Pioneer of Polish Research on Sanskrit*. W: *Wege durchs Labyrinth. Festschrift zu Ehren von Rahul Peter Das*, red. C. Brandt, H. Harder, [b.s.]. Heidelberg: CrossAsia. Online: <https://hasp.uni-heidelberg.de/catalog/view/642/1337/93651> (dostęp: 8.09.2024).
- Łempicki, S. 1912. „Księga Pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez Króla Jana Kazimierza, R. 1661”, t. I–II, Lwów 1912 [recenzja]. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* 11 (1/4), s. 691–696.
- Malinowski, F.K. 1869–1870. *Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego z dzisiejszego stanowiska lingwistyki porównawczej napisana*, z. 1–4. Poznań: L. Rzepecki. Online: https://archive.org/stream/gramatykajęzykap00mali/gramatykajęzykap00mali_djvu.txt (dostęp: 8.09.2024).
- Malinowski, F.K. 1872–1880. *Gramatyka sanskrytu porównanego z językiem starosłowiańskim i polskim na podstawie sanskryckiej gramatyki Franciszka Boppa*. Poznań: T.H. Daszkiewicz. Online: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/547621/edition/461149?language=pl> (dostęp: 8.09.2024).
- Mastrangelo, C. 2012. *Paulinus a Sancto Bartholomaeo and Sanskrit Grammar*. W: *Studies in Sanskrit Grammars. Proceedings of the Vyākaraṇa Section of the 14th World Sanskrit Conference*, red. G. Cardona, A. Aklujkar, H. Ogawa, s. 259–270. New Delhi: D.K. Printworld (P) Ltd.
- Mastrangelo, C. 2015–2016. History and Pedagogy of Sanskrit Grammar through the Works of Western Missionaries Johann Ernst Hanxleden and Paulinus a Sancto Bartholomaeo. *Indologica Taurinensia. The Journal of the International Association of Sanskrit Studies* 41–42, s. 83–98.
- Mądzik, M. 1973. Z dziejów polskiego handlu na podbrzeżu Morza Czarnego w końcu XVIII w. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne* 28, s. 205–226.
- Mejor, M. 2000. *Sanskryt*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG.
- Mencel, T. 1958. Walenty Skorochód Majewski i jego memoriał o Archiwum Krajowym w Warszawie z r. 1807. *Archeion. Organ Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych* 29, s. 13–27. Online: <https://archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/archeion/> (dostęp: 8.09.2024).

- Milewska, I. 2017–2018. Pan-Slavism ideology as shown in Sanskrit grammars in Polish. *Wratislaviensium Studia Classica olim Classica Wratislaviensia* 6–7 (37–38), s. 292–301.
- Milewska, I. 2019. *Europejskie gramatyki sanskrytu XVII–XIX wiek*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Organiściak, W. 2016. *Wincentego Skrzetuskiego „Prawo polityczne narodu polskiego”*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Podolak, B. 2012. Walenty Skorochód Majewski: zapomniany archiwista i pasjonat języków wschodnich. *LingVaria* 7 (1), s. 183–193.
- Rudnicki, M. 1956. *Językoznawstwo polskie w dobie Oświecenia*. Warszawa: PWN.
- Skorochód Majewski, W. 1816. *O Sławianach i Ich Pobratymcach. Część I-sza obejmująca czytane na posiedzeniach działowych w latach 1813, 1814, 1815, tudzież na posiedzeniu publicznem Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk dnia 30 kwietnia 1816 r., rozprawy o języku sanskryckim, tudzież o literaturze Indyjan w tymże języku, z przydatkiem wyciągu gramatyki tegoż języka, tablic rycin czyli pisma i liczbowanych postaci, osnovy wiersza bohaterckiego pod nazwaniem Rama-Jana, wyciągów z tegoż wiersza, słowniczka, niemniej dwóch poprzedniczych rozpraw o archiwach i umiejętności dyplomatycznej*. Warszawa: Wiktor Dąbrowski.
- Skorochód Majewski, W. 1827. *Zbiór rozpraw podług działów Nauk i Umiejętności Historyę wędrowek, przesiedleń i przenosin, ogólną i szczególną, ludów i narodów odrębnych rass czyli plemienni, z jednéj do drugiéj krawędzi kuli ziemskiéj wyjaśniających, i za Przypisy do teyże Historyi rozbiorowo i chronologicznie zebranych służących, w mieysce Wstępu do obszernego Dzieła rozpoczęty przez... Tomu I^o Część I^{za} z Rycinami i Mappami*. Warszawa: Drukarnia Łątkiewicza.
- Skorochód Majewski, W. 1828 (z uzupełnieniami 1833). *Grammatyka mowy...* Warszawa: Drukarnia Łątkiewicza i Litografii Instytutu Szkolnego. Online: https://books.google.pl/books/about/Grammatyka_mowy_staro%C5%BCytnych_Skuth%C3%B3w_c.html?id=-rRfAAAAcAAJ&redir_esc=y (dostęp: 8.09.2024)
- Sulich, M. 2004. Koncepcja karak w *Asztadhaji* Paniniego. *Studia Indologiczne* 11, s. 118–134.
- Urbańczyk, S. 1977. *Językoznawstwo. W: Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, t. 3: 1795–1862, s. 762–769. Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Van Hal, T., Vielle, Ch. 2013. *Grammatica Grandonica. The Sanskrit Grammar of Johann Ernst Hanxleden S.J. (1681–1732)*. Potsdam: Universitätsverlag. Online: https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6251/file/hanxleden_grammatica.pdf (dostęp: 8.09.2024)
- Wielińska-Soltwedel, M. 2007. Walenty Skorochód Majewski. The Precursor of Polish Indological Studies. *Rocznik Orientalistyczny* 60 (2), s. 157–170.
- Wilkins, Ch. 1808. *A Grammar of the Sanskrit Language*. London: W. Bulmer and Co. Cleveland-Row, St. James's.
- Wójcicki, K.W. 1855. *Walenty S. Majewski. W: Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, t. 1, s. 84–88. Warszawa: S. Orgelbrand.
- Yates, W. 1820. *A Grammar of the Sunscrift Language, a New Plan*. Calcutta: the Baptist Mission Press.

Walenty Skorochód Majewski and his struggles with Sanskrit grammatical terms

Summary

Walenty Skorochód-Majewski (1764–1835) was the author of the first descriptions of Sanskrit grammar in Polish. Being a self-taught amateur, he reported on the explosion of interest in the Sanskrit grammatical tradition in Europe at the time both in his introductory dissertation *O Słowianach i ich pobratymcach* (1816) and in his systematic description *Grammatyka mowy starożytnych Skuthow* (1828). Not only did he almost on a regular basis present grammatical concepts from India, unknown to Polish until then, but he also struggled to understand their descriptions in languages less familiar to him, such as English. In the light of the material collected for the Historical Dictionary of Grammatical Terms Online project, it can be concluded that it was Skorochód-Majewski who was the first to use in written Polish the terms *guna*, *vridhi* or *sundhi*, which soon became extremely popular among linguists worldwide. The article looks into how Majewski has dealt with these specific terms, drawing on a variety of sources, and even sometimes critically contrasting them.

Keywords: Sanskrit – grammars – grammatical terminology.

Adj. Marta Falkowska